

FÖRENINGEN BYGGNADSKULTUR UMEÅ

VÄRNAR VÅR MILJÖS ARKITEKTONISKA OCH KULTURHISTORISKA TILLGÅNGAR

Frågan om överklagande av Länsstyrelsen i Västerbottens beslut att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet i Umeå.

Länslasarettetsbyggnaden uppförd i tre etapper. Axel Kumlien 1903-07, Ernst Stenhammar 1918-21, och Gustaf Birch Lindgren 1935-39.

Umeå 2018-04-17

Riksantikvarieämbetet
Kulturmiljöavdelningen
Box 5405
114 84 Stockholm

Sökande: Föreningen för byggnadskultur i Umeå
894002-7934
Magasinsgatan 7, 3 tr
903 27 Umeå

Saken: Frågan om överklagande av Länsstyrelsens
i Västerbottens beslut att inte byggnadsminnes-
förklara Länslasarettet i Umeå.

HEMSTÄLLAN

Föreningen Byggnadskultur i Umeå (nedan kallad föreningen) hemställer att Riksantikvarieämbetet, enligt 3 kap. 19 § KML, måtte överklaga Länsstyrelsen i Västerbottens län beslut 2018-04-06 att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet belägen å fastigheten Sofiehem 3:1 i Umeå kommun.

Föreningen hemställer vidare att riksantikvarieämbetet måtte yrka att förvaltningsrätten fattar beslut om inhibition; så att inga åtgärder får vidtas som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde under tiden som frågan prövas rättsligt.

Som bilaga bifogas:

- Föreningens föregående ansökan till länsstyrelsen att byggnadsminnesförklara Länslasarettet.
- Västerbottens läns landstings "Förstudie lokaler för psykiatri NUS" utförd av White arkitektbyrå.

Nedan följer en ganska hastigt skriven text som vi tyvärr inte har hunnit bearbeta mera eftersom det är fara i dröjsmål; delvis beroende på att länsstyrelsen fattade sitt beslut på en fredag och föreningen inte fick detta med posten förrän tisdag veckor därpå. På grund härav förlorades många dagar. Länsstyrelsen hade inte heller bekräftat att de ens börjat titta på frågan förrän vi fick avslaget. Föreningen har föreslagit andra byggnadsminnen förra året utan att ännu ha fått något besked om dessa, så avslaget kom plötsligt.

Eftersom länsstyrelsen i Västerbotten i sitt beslut förklarar att Länslasarettets värde är så högt och sällsynt att det borde skyddas som byggnadsminne, och att enda skälet till att så inte görs är för att landstingspolitikerna inte vill, så väljer vi av tidsbrist att endast kort beröra byggnadsmiljön och bakgrunden till denna situation. Innan föreningen tar upp den avgörande frågan: Att Länslasarettet är en så "omistlig" del av länets kulturarv att det ifall landstinget inte vill ta sitt ansvar måste skyddas mot deras vilja.

Det särskilt som landstinget genom sitt faktiskt lagstridiga agerande för att möjliggöra rivning, och deras argumenterade uppfattning att landstinget inte har något ansvar för vårt kulturarv för att deras "uppgift" är att bedriva vård och "inte att visa kulturhistorisk hänsyn", är ett hot mot hela det system vi har i Sverige för bevarande av vårt byggda kulturarv. Där myndigheter och offentliga ägare har ett ansvar att värna kulturhistoriska värden. För nästan ingen har kulturhistorisk hänsyn som uppgift med sitt fastighetsinnehav. En sådan begränsning skulle innebära att i praktiken ingen behöver värna kulturmiljövärden. Faran med att stora samhällsaktörer offentligt i ord och handling frånsäger sig sitt ansvar är uppenbart. Varför ska andra godta detta ansvar om inte landstinget gör det? Vi hör många bedrövat säga detta nu. Vi har medlemmar som skrivit och meddelat att de lämnar föreningen för att Länslasarettet visat att det inte tjänar något till att försöka bevara kulturhistorisk bebyggelse.

Detta kan låta dramatiskt men det är så situationen ser ut här. Sedan föreningens grundande 1976 så har motståndet mot dess idéer att den äldre bebyggelsen har kvaliteter som bör ses som tillgångar aldrig varit starkare. Även politiker har offentligt förklarat hur kulturhistorisk hänsyn är ett hot mot stadens utveckling, och att föreningen kostar skattebetalarna pengar. Vi ser nu hur även byggnader som nekats rivning i domstol för att det befunnits vara för värdefullt och i för gott skick ändå rivs. Och föreningen ställs inför situationer som att kontaktas av fastighetsägare som meddelar att om vi inte drar tillbaka överklagandet av en detaljplan, så kommer de att riva en q-märkt byggnad. Under de senaste 12 åren har kommunen inte nekat en enda särskilt värdefull kulturhistorisk byggnad från att rivas. Inte en enda. Länslasarettet är bara det värsta exemplet i en lång rad byggnadsmiljöer som det inte funnits något intresse av att bevara för enskilda ägare, kommunen eller landstinget.

För föreningen är det en ödesfråga att riksantikvarieämbetet överklagar beslutet att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet. Ifall inte riksantikvarieämbetet står upp för ens dessa omistliga kulturvärden som nu avses att utplånas, så finns det inte längre någon anledning för föreningen att fortsätta sin verksamhet. För om ett sådant kulturmord tillåts ke utan att ansvariga myndigheter reagerar finns det inga förutsättningar för föreningen att fortsätta vårt arbete; att värna vår miljöns arkitektoniska och kulturhistoriska tillgångar. Då kan vi inte längre legitimera att delta i den charad där det framställs finnas ett fungerande system för intresseavvägning och skydd av vårt kulturarv; om det i själva verket att det är bestämt på förhand att kulturhistoriska värden inte ska få påverka några byggnadsplaner.

Länsstyrelsens beskrivning av byggnadskomplexets värde kan föreningen bara hålla med om men vill ändå göra vissa klargörande tillägg.

Det kan nämligen inte nog ofta betonas att Länslasarettet utgör ett historiskt vittnesmål i så många avseenden att man endast kan dela uppfattningen att det inte finns några miljöer som kan berätta mer om ett samhälles värderingar och förutsättningar än ett sjukhus. Där varenda detalj avslöjar vad den tidens människor på ett eller annat sätt fick förhålla sig till. Men det som gör det så särskilt viktigt att bevara för framtiden är att det är Västerbottens främsta kvinnliga kulturarv.

På en större arbetsplats kunde kvinnor för första gången genom sin yrkesutövning få makt över denna, och därigenom öka anspråken även utanför sjukhusets väggar. Med sin utbildning vid lasarettet och arbete där, oberoende av någon man, kunde de försäkra sig inte bara om ett eget liv. Utan fick även i sjukhusets befälsstruktur män från lägre sociala skikt under sig. Och från högre när det gällde patienter. Många män vana att bestämma fick plötsligt finna sig i att göra som en "ung flicka" sa åt dem för att de gått i sjuksköterskelära på Länslasarettet. För som uppsatta regler förklarade skulle patienter "lyda syster". Över sig hade de läkarna som, enligt egen utsago, befann sig strax under Gud. Något som tydligt märks i hur miljön utformats. Medan läkaren (senare läkarna) enligt riksdagskrav skulle ha en egen villaidyll för sin familj och tjänstefolk, på kort avstånd från lasarettet, så kunde sjuksköterskorna som skulle bo på Länslasarettet stoppas in i vilka utrymmen som helst. På vinden såväl som källaren, i skrubbar och förråd, ofta flera i samma, eller inget alls då de 12 meter breda vårdsalarna avsåg att en eller fler sjuksköterskor skulle kunna sova på en säng i mitten av rummet, för att på så sätt vara snabbt redo ifall något inträffar. De hade ingen avgränsning mellan privat och arbetstid, tillskillnad från läkaren som endast behövde vistas två timmar per dag på lasarettet, och kunde tillbringa resterande tid i sin villa.

För dessa pionjärvinnor var det ett hårt arbete, men viktigt inte bara för dem själva. För kunde kvinnor rädda liv måste de ju också kunna annat, som att rösta. Många manliga miljöer har skyddats men när det gäller kvinnor tycks vissa anse att det räcker med foton. Att landstinget vill riva själva lasarettet där kvinnor bott, arbetat och kämpat sig till en bättre tillvaro, och möjligtvis spara den manlige överläkarens privatvilla som en kvinnohistorisk sjukvårdsmiljö, får en att undra om landstinget har någon insikt om de värden de borde förvalta. Det är förstås alldeles utmärkt om Överläkarvillan i lasarettsparken skulle bevaras även om dagens kompletta miljö försvinner men någon kvinnohistorisk plats är det inte.

Att kvinnor osynliggörs och berövas rätten till sitt kulturarv är inte bara ett problem för kvinnor. Det är ett angrepp på hela mänsklighetens gemensamma kulturarv, som sker över hela världen. Att Västerbottens beslutsfattare skulle vara bättre än på andra håll har visat sig lika falskt som argumenten för varför inte landstingets mest värdefulla byggnad kan fortsätta användas till lika viktiga funktioner som när den började byggas för 115 år sedan. Kampen om Länslasarettet, med de många aspekter på kvinnors liv som åskådliggörs av denna Västerbottens första stora kvinnliga arbetsplats som kom att betyda så mycket, handlar om vilket samhälle vi överlämnar till våra barn. Ett där omistliga värden utplånats av ointresse då de som vet att det är fel väljer att inte göra något. Eller ett där vi tagit ansvar för kommande generationers grundläggande mänskliga rättighet till sitt kulturarv.

Även detta ansvar behöver vi komma ihåg då det finns platser där kvinnligt kulturarv ses ännu oviktigare än det gör hos oss. För hur kan vi begära av andra länder att bevara olika gruppers, även kvinnors kulturarv, när vi inte ens gör det själva? I den bevarandekanon som växt fram har kvinnohistoriska miljöer konsekvent förbisetts. Att de varit färre och inte lika "märkvärdiga" som lagtexten uttryckte det håller inte som förklaring. De har utelämnats, och det har fortsatt fram till idag. Vi måste därför slå vakt om det lilla som finns kvar. I synnerhet när det gäller bevarade miljöer som är så värdefulla att de är helt omistliga som kvinnligt kulturarv. Att detta infogas i det bestånd som måste skyddas för framtiden är ett ofrånkomligt krav på vår tid. För att kvinnor osynliggörs och berövas rätten till sitt kulturarv orsakar irreparabel skada på hela mänsklighetens gemensamma kulturarv. Alla delar av den berättelse som lett fram till dagens och morgondagens samhälle, och de miljöer som åskådliggör den historiska verkligheten måste bevaras. Det är vår tids oavvisliga skyldighet till de generationer som kommer efter oss.

En annan sak som i klartext måste sägas är att funktionalismen nu är nära på uttraderad. Utöver 30-tals tillbyggnaden på Länslasarettet finns endast en byggnad till i form av en spårbussfabrik. Inte heller denna vill länsstyrelsen byggnadsminnesförklara utan ägarens samtycke. Det är en eftertraktad och högt värderad mark för bebyggelse. Och exploateringsplaner lär finnas. Ska vi alltså inte ha ett enda exempel på något så viktigt som 30-tals funktionalismen kvar? Är inte detta något som ingår i kulturmiljölagens krav om "en mångfald av kulturmiljöer"? Det är svårt att se det på något annat vis än att framtida generationer även här uppe borde få uppleva denna betydelsefulla arkitekturinriktning. Så frågan måste vara om det är den privat ägda eller den allmänt ägda byggnaden, som ska skyddas med byggnadsminnesförklaring. Varje rimlig bedömare skulle här säga att det är landstingets byggnad, vars värden betonats under flera årtionden och där tidigare landstingsstyrelser försäkrat att byggnaden ska bevaras, som borde skyddas som byggnadsminne bara av detta skäl.

Bakgrund till dagens situation

När patienterna 1907 fraktades med pråmar från det gamla 1780-tals lasarettet till det nya, gick Västerbottens sjukvård från att vara en av de mest eftersatta till en av de mest tidsenliga i hela landet. Tidningarna skrev förtjust att nu "reser sig dominerande över hela trakten Västerbottens läns nya lasarett. Dess höga vita murar te sig synnerligen tilltalande varifrån man än ser det [...] [Och] Ser man på stora sjukhusbyggnaden med dess stora men rena och proportionerliga linjer, så värkar det lugnande på synsinnet och närverna. Intet av det modärna bjäfsset och krimskramset. Den nödvändiga högtidsstämningen erhålles av den vackra vita färgen." Vilket intryck det "praktfulla etablissementet" gjorde på särskilt de mindre välbeställda västerbottningarna kan vi idag knappast förstå. Något som framgår av ett bevarat uttalande av en inlandsbo, som motiverade att han levde ett innehållsrikt liv med att han hade "talat med en finne, en norrman, och legat på lasarettet. Ända in på 30-talet fanns det patienter som aldrig tidigare gått på en vattenspolad toalett, eller sovit i ett rum uppvärmt med element istället för levande eldskällor. Vissa dagar kom restaurangernas musiker upp och framförde konserter, och andra så kom politikerna och olika kändisar och höll möten. Lika omvälvande blev stegen mot den moderna sjukvården för samspelet mellan patienter och personal, och samhället i stort.

Trots att Länslasarettet vid uppförandet var Västerbottens dyraste byggnad. Så behövde detta klassiska kumlienska lasarett snart utökas. 1921 stod Ernst Stenhammars "Rotunda" färdigt. En

byggnad som enligt läns museet saknar motsvarighet i resten av Sverige. 1939 avslutades den tredje och sista byggnadsepoken då Birch-Lindgrens modernistiska tillägg stod färdiga. 1955 började sedan byggandet av ett nytt centralsjukhus. I tidstypisk anda deklarerades snart att det gamla Läns lasarettet var opraktiskt och skulle rivas. Därför togs 1958 fram en detaljplan för 12-våningsbebyggelse. Eftersom fokus därefter las på det nya sjukhuset så undgick Läns lasarettet att blåsas ut, och dess värdefulla inredning från olika årtionden av 1900-talets första hälft har bevarats ända fram till idag. På 1970- och 80-talet insåg man sedan Läns lasarettets värde. Det fanns då stöd för att bevara/skydda byggnaden. Vilket vår tidigare länsantikvarie Karin Eriksson berättat. Men när det inte ansågs nödvändigt då landstinget inte skulle riva byggnaden utan försäkrat att den skulle bevaras ingicks därför 1984 ett avtal med läns museet om att landstinget ska rådfråga och förankra alla ändringar av byggnaden med läns museet.

Detta fungerade som avsett i ärendena under flera årtionden. Och den senare länsantikvarien Bo Sundin har också flera gånger påmint om denna överenskommelse så det har landstinget varit fullt medvetna om. Då det också i arbetet med den fördjupade översiktsplanen för universitetsstaden 2011-13 angetts vilket stort värde som Läns lasarettens område har och att det ska inventeras för att klarlägga lämplig skydds nivå, så har det ju inte funnits anledning att befara att landstinget samtidigt planerade för att riva denna kulturmiljö (i hemlighet och i strid med denna överenskommelse). Det ska betonas att det här inte gått att agera förebyggande och föreslå byggnadsminnesförklaring tidigare då allt såg ut att fungera som det ska, och att föreningen inte borde ha förstått att den beslutade kulturhistoriska inventeringen och dess skyddsförslag bara var ett spel för gallerierna. Men tydligen var vår och övrigas tilltro till landstingets professionalism och allmänna hederlighet oberättigad.

Enligt uppgift, från fastighetsavdelningen, hade två verksamhetschefer som länge önskat sig nya lokaler i slutet av 2012 fått peka ut på en karta var de ville ha en nybyggnad. Eftersom fastighetsavdelningen, vilket de bekräftat i ett internt PM, ansåg att Läns lasarettet "bör rivas även om den nya psykiatribyggnaden inte genomförs enligt föreslagen placering", så stöttades detta val. Fastighetsavdelningen påpekade även att "byggnaderna är inte skyddade på något sätt så inget hindrar att de rivs". Därför togs det fram en "komparativ studie" med fem placeringalternativ (Bilaga 2). Där arkitektbyrån på förhand fått veta vilket alternativ som studien ska anpassas till att förordas. På de 46 sidorna där det genomgående argumenteras för rivningsalternativet nämns endast i en halv rad att "byggnaden kan ha kulturhistoriskt värde". Den 1 oktober 2013 presenterades "planerna". Som framgår av Västerbottens Kurirens artikel dagen därpå så var utgången redan bestämd.

I går presenterade landstinget planerna för nya gemensamma psykiatrilokaler på Norrlands universitetssjukhus. En arbetsgrupp har under ett års tid undersökt möjligheterna för att samlokalisera all psykiatri till en och samma byggnad.

I studien, vars planerade åtgärder godkändes för vidareutveckling, föreslås en nybyggnation av ett massivt fyra våningshus på 19 000 kvadratmeter som gemensam lokal för sjukhusets psykiatriska verksamhet.

– Vi har beslutat om ett godkännande av förstudien. Det är ett första steg för att komma vidare och nu sätter nästa process i gång, säger landstingsstyrelsens ordförande Peter Olofsson (S).

På den plats där byggnaden planeras, väster om sjukhuset, står för tillfället två av områdets äldsta fastigheter. [...] För att ge plats åt den nya byggnaden föreslås att de befintliga fastigheterna rivs och verksamheterna flyttar till andra lokaler på området.

[...]

Landstingets nästa steg blir att gå vidare med projektering och upphandling av entreprenörer. Enligt förstudiens tidsplan ska det nya huset kunna stå färdig någon gång mellan 2018 och 2019. Vad som kommer ske med de befintliga psykiatrilokalerna på sjukhusområdet är ännu inte bestämt.

– Inte ännu. Det blir alltid en viss omflyttning av verksamheter när man startar en sådan här process, säger Peter Olofsson.

Landstingsfullmäktige godkände sedan rivningsplanerna vid sitt sammanträde 19-20 november 2013. Detta beslut togs uppenbart i strid med grundläggande krav i KML om att:

Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Såväl som artikel 10 i Konventionen till skydd för Europas arkitekturarv. Som innebär att:

Varje land som tillträtt konventionen åtar sig att tillämpa bevarandepprinciper som inbegriper skyddet av det arkitektoniska kulturarvet som ett grundläggande mål i bebyggelseplaneringen och som tillförsäkrar att detta krav tillgodoses i alla stadier av arbetet såväl vid uppgörandet av planer som vid godkännande av arbeten... (och som) gör bevarandet, levandegörandet och istandsättandet av det arkitektoniska kulturarvet till ett av de viktigare inslagen i kultur-, miljö- och bebyggelsepolitiken. (Citerat genom Bengt OH Johansson tidigare chef för riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning.)

Detta krav ignoreras alltså fullständigt. Valet av byggplats skedde inte genom den utvärdering av kulturmiljöns värde och hur ny bebyggelse ska kunna utvecklas med hänsyn till dessa värden. Det gick alltså till genom att några anställda helt utan nödvändiga kunskaper på en karta fick peka ut vilka byggnader de ville skulle rivas för en nybyggnad. Och så las sedan stora belopp på att ta fram ett material som kunde hänvisas till som motiv för rivningen, som var ett spel för gallerierna då arkitektbyrån visste vilket resultat som önskades och därför förespråkades. Trots detta gick det förstås inte att förneka de andra platsernas fördelar.

Det var på detta obefintliga och sett till lagstiftningens krav helt oacceptabla underlag som landstinget beslöt att gå vidare med planer som innebar att Länslasarettet måste rivas. Trots det krav som finns angivet i KML, PBL och annan bindande lagstiftning om att hänsyn till vårt byggda kulturarv ska vara integrerad i all planering.

En försvårande omständighet är dessutom det bedrägliga beteende som landstinget ägnade sig åt då de i strid med sin överenskommelse med Västerbottens museum hemlighöll planerna. Det dels för att planerna skulle hinna gå så långt att det, vilket också blev fallet, kunde användas som ett argument för rivning att så mycket arbete lagts ner på dessa att det inte gick att ändra. Redan 2013 fick arkitektbyrån börja att planera för nybyggnaden. Det andra skälet till att planerna hemlighölls var att landstinget ville förhindra kulturmiljövården från att ifrågasätta genom

att påpeka att det krävs hänsyn till dessa värden. Under månaderna efter beslutet att godta rivningsplanerna hölls "dialogmöten" där länsstyrelsen skulle ingå för att i enlighet med sitt uppdrag föra in kulturmiljöaspekter på landstingets planering. Men efter ett par möten ringde en högt uppsatt landstingsföreträdare till landshövdingen den 27 februari 2014, och så förhindrades länsstyrelsen därefter från att medverka. Det får betecknas som anmärkningsvärt att det går att plocka ut länsstyrelsen ur en sådan process.

Eftersom landstinget samtidigt som de planerade för rivning av Länslasarettet i samrådet med den fördjupade översiktsplanen (antagen 25 november 2013), inte motsatt sig utan godtagit byggnadsmiljöns värde och att man skulle utföra en kulturhistorisk inventering "som grund för ställningstaganden", så blev de tvungna att acceptera en sådan. Under läns museets arbete skyndades byggnadsantikvarierna på av landstinget som ville ha utredningen så fort som möjligt, och som inte tycktes intresserade av att de hann få till ett bra arbete. Misstanken att det berodde på att landstinget bara väntade på att få den för att kunna besluta om rivning besannades snabbt. Utredningen presenterades för landstingsstyrelsens arbetsutskott 2 oktober 2014, efter att ha reviderats 4 november 2014 fick landstingsfullmäktige ta del av denna och kunde sedan slutgiltigt rösta ja till att ansöka om rivningslov 25-26 november. Tydligt är att detta underlag endast var något som skulle avklaras för att rivning skulle kunna beslutas. Då utredningen för berörd del av lasarettskomplexet angav "klar byggnadsminnesklass" och även i övrigt att det var "omistligt". Att hävda att man väntar med ett rivningsbeslut till den kulturhistoriska utredningen skett och att när det då föreslås bli byggnadsminne beslutar om rivning, är själva sinnebilden av ett cyniskt spel för gallerierna då det så tydligt visar att inget kunnat påverka de planer som redan bestämts. Det är ju inte möjligt att redovisa ett högre bevarandevärde än det, och ändå beslöt landstinget att riva. Med förklaringen att:

"Inte några av de underlag som framkommit [...] är grund nog att ändra tidigare fattat beslut".

Det vill säga beslutet att välja rivningsalternativet som togs innan något som helst underlag tagits fram. Som en ren upplysning kan nämnas att trots läns museets utredning utförd efter riksantikvarieämbetets principer visade på byggnadernas höga kulturvärden, så fortsatte ansvariga inom landstinget att förneka Länslasarettets värde.

När landstinget sedan ansökte om rivningslov så var det de tre rivningspådrivande partierna socialdemokraterna, moderaterna och miljöpartiet, som tagit fram rivningsförslaget, som med 6 röster mot de övriga partiernas 5 såg till att rivningslov beviljades. Umeå kommuns tjänstemän företrädd av stadsarkitekten var tydlig med att Länslasarettetsbyggnaderna:

i sig själva och i sitt sammanhang innehar ett mycket stort kulturhistoriskt, historiskt, miljömässigt och konstnärligt värde för sjukhusområdet samt för staden Umeå och uppfyller inte de förutsättningar som krävs för att bevilja rivningslov enligt 9 kap. 34 § plan- och bygglagen. Därmed ska rivningslov inte lämnas.

Den socialdemokratiske ordföranden förklarade i tidningen före beslutet att byggnadsnämnden inte hade någon grund för att neka rivningslov, och dagen efter att "människor är viktigare än byggnader". Som om vårt kulturarv bevaras för någon annan än vi människor, och inte detta ingår i de mänskliga rättigheterna. Att bygga någon annanstans än just på landstingets mest värdefulla kulturmiljö sätter inte människoliv på spel även om det är landstinget som ska bygga. Vilket framgick även av landstingets egen studie.

Det lagstadgade kravet på att kulturhistorisk hänsyn ska genomsyra planeringsarbetet har alltså inte bara förbisetts, utan direkt och avsiktligt motarbetats av Västerbottens läns landsting. De la stort fokus på att stoppa alla överklagningar av rivningslovet. Någon sådan prövning blev inte av då inte ens en förening med syftet att "värna vår miljöns arkitektoniska och kulturhistoriska tillgångar", anses behörig att överklaga utplånandet av det kulturarv som vi har en skyldighet att hushålla med så att de kan upplevas av framtida generationer, när det sker genom ett rivningslov. Den enda som varit behörig att göra det var läns museet då landstinget bröt sitt avtal med dem. Men då majoriteten av museets styrelse utgjordes av landstingspolitiker från de partier som var för rivning, så kunde de hindra museet från att överklaga rivningslovet (27 maj 2015) och rädda Länslasarettet. Det vill säga att fullgöra sitt uppdrag då det får anses åligga läns museets att värna omistliga delar av länets kulturarv. Samma personer som i landstinget röstat för rivning kunde alltså sitta i museets styrelse och hindra det från att överklaga. Trots att det fanns ett uppenbart behov att pröva om rivningslovet var förenligt med lagstiftning och åtaganden till skydd för särskilt värdefulla kulturmiljöer. Landstinget hade alltså på förhand försäkrat sig om att Västerbottens museum inte skulle bli ett hinder.

På den vägen är det. Och med dessa slags metoder. Föreningen skulle kunna redogöra för så många bedrövliga exempel på hur det inte får gå till. Men av utrymmesskäl så avhåller vi oss. Dessa kommer att redogöras för i skriftlig form senare. Bland annat i vår anmälan av agerandet kring Länslasarettet till Europarådets styrkommitté för övervakning av medlemsstaternas efterlevnad av Konventionen till skydd för Europas arkitektur. Föreningen har ingen svårighet att med detta ärende visa att Sverige inte lever upp till sitt åtagande trots att det gått 28 år sedan den ratificerades.

Skäl för riksantikvarieämbetet att överklaga länsstyrelsens beslut

Sett till värdet enbart, är det motiverat att Länslasarettet byggnadsminnesförklaras oberoende av om det sker i samförstånd eller inte. Det framgår tydligt av länsstyrelsens beslut att det har ett exceptionellt högt värde och att det borde skyddas som byggnadsminne. Det finns fog för att Länslasarettet är värdefullare än de flesta byggnader i Västerbotten som är byggnadsminnen idag. Och att det inte finns någon oskyddad byggnad i länet som är viktigare att bevara än Länslasarettet. Av vad länsstyrelsen skriver lämnas i alla fall inget som helst tvivel om Länslasarettets omistligt höga bevarandevärde. Och att det hade förklarats som byggnadsminne om det inte varit för den rådande politiska majoritetens ovilja att ta sin del av ansvaret för vårt gemensamma kulturarv.

Frågan är alltså uteslutande vilken betydelse landstingets ovilja att Länslasarettet byggnadsminnesförklaras ska tillmätas. Föreningen delar helt uppfattningen att det är lämpligt att byggnadsminnesförklaringar sker i samförstånd med ägaren. Både för att det visar på respekt för enskildas rättigheter gentemot allmänna intressen, och för att det bidrar till ett bättre resultat. För även om byggnadsminnena ska överleva sina ägare så ger ett frivilligt accepterat skydd åtminstone den första tiden bättre förutsättningar för en god förvaltning. Så målsättningen är naturligtvis mycket lämplig. Ingen tvivlar på det. Men tillvägagångssättet fungerar endast angående de delar av vårt byggda kulturarv där det finns ett urval att välja mellan, där en ägare säger ja när en annan säger nej. Det fungerar inte alls när det gäller byggnader som är så unika och omistliga att de saknar motsvarighet. Och det därför är just dessa som måste bevaras. I de fallen talar allt, vilket framgår nedan, för att ägarens vilja måste vara underordnad vikten av att byggnadsmiljön skyddas.

Ser man till byggnadsminnessystemets syfte, att möjliggöra att en heltäckande och variationsrik uppsättning kulturmiljöer bevaras till framtida generationer, så finns ingen som helst grund för att hävda att det ska vara ägarens vilja, och inte byggnadsmiljöns värde, som ska styra urvalet. KML betonar länsstyrelsens befogenhet att byggnadsminnesförklara i strid med ägarens vilja. Det är för detta syfte som möjligheten instiftats. Och internationella åtaganden som Konventionen till skydd för Europas arkitektur arv säger uttryckligt att medlemsländerna behöver gå så långt som expropriering ifall det krävs för att skydda en omistlig del av vårt kulturarv. Det kan alltså i ett fall som detta inte tillåtas att ägarens ovilja till byggnadsminnesförklaring tillmäts en avgörande betydelse. Det är inte detta som ska styra.

Föreningen anser sig av detta och av skäl som följer ha fog för att hävda att länsstyrelsen gjort en direkt felaktig bedömning av vilka grunder de har att fatta beslutet på, och följaktligen tagit ett oriktigt beslut då de utifrån dessa valt att inte byggnadsminnesförklara, när det även enligt de själva vore motiverat att så kunde ske. De anger att:

Skälen för Länsstyrelsens beslut att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet är att det saknas förutsättningar för att långsiktigt säkerställa och förvalta anläggningens kulturhistoriska värden i samförstånd med fastighetsägare och verksamhetsutövare.

Detta bör överhuvudtaget inte kunna anses som ett skäl för avslag. Till att börja med finns flera fundamentala brister i det resonemanget.

- Det kan inte förväntas att ett landsting ska bli trotsigt och missköta byggnader. Hade det gällt en privat ägare kunde det kanske ha funnits fog för misstanken att samarbetet inte nödvändigtvis skulle bli det bästa. Men att ett landsting skulle triskas, och börja tjafsa med myndigheterna, vore ju löjligt. Landstinget har såväl genom nationella miljömål som egna etiska riktlinjer och miljöprogram godtagit att verka för värden som bevarandet av kulturhistoriska miljöer. Vilket inte de privata ägare det vanligtvis gäller har gjort. Precis som när det rör naturvärden, där allmänna fastighetsägare från politiskt håll förväntas och följaktligen också godtar högre grad av restriktioner för att värna dessa värden, så skulle det vara en logisk tolkning att samma princip gäller kulturvärden. Och är det inte det borde riksantikvarieämbetet klarlägga den principen. Att vårt skattefinansierade landsting som ska verka för både direkta och indirekta syften samstämmiga med effekterna av ett bevarande, skulle kunna kräva kompensation förefaller otroligt. Den eventuella men osannolika ekonomiska skadan av införda restriktioner ska ett landsting rimligtvis kunna tåla. Detta skäl som länsstyrelsen anger för sin restriktivitet inför att byggnadsminnesförklara utan samförstånd saknar alltså relevans i detta fall.

För om det överhuvudtaget blir några restriktioner för användningen beror ju helt på vilka skyddsföreskrifter som meddelas. Det har hittills inte inneburit några betungande svårigheter för de verksamheter som inrymts. Nämligen från Umeå Universitets forskning/utbildning/administration: *Enheten för allmänmedicin, Enheten för rehabiliteringsmedicin, Enheten för epidemiologi och global hälsa.* Och från landstingets klinik/administration: *Sjukgymnastik, Smärtrehabilitering, Ortopedverkstad, Psykiatrisk verksamhet ASTA-teamet med mottagning för utsatta kvinnor, Riksstroke registret, fackliga organisationer, Läkarförbundet och Västerbottens medicinhistoriska förening & museum.*) Alla dessa verksamheter har kunnat bedrivas utan att Länslasarettets kulturhistoriska kvaliteter hotats eller hindrats. Och som också varit motståndare mot att flytta för att byggnaden fungerat väl till dessa. Det är svårt att föreställa

sig vad som skulle kunna bli ett problem. Erfarenheter från det än äldre Sophiahemmet visar att kulturhistorisk bebyggelse inte behöver rivas för att bedriva ens mycket avancerade vårdverksamheter. Skyddsbestämmelserna behöver ju inte heller bli mer ingående än befintliga användningsmöjligheter. Ifall Länslasarettet skyddas som byggnadsminne finns ingen som helst anledning att anta att landstinget skulle fortsätta och förneka miljöns värde. Eventuella antydningar om att landstinget då skulle behandla Länslasarettet i strid med PBLs var-samhetskrav och förvanskningförbud utgår vi från att myndigheterna inte låter sig påverkas av. Utan görs Länslasarettet till byggnadsminne så kommer vi att få en omsvängning i lands-tingets attityd. Något annat vore orimligt.

- Den politiskt valda majoritet som motsätter sig byggnadsminnesförklaring kan, även betraktad som våra företrädare, inte anses vara den slags ägare/rättighetshavare som det uppfattade behovet att visa återhållsamhet och sträva efter samförstånd huvudsakligen motiveras av. För de är ju inte någon enskild ägare som drabbas av allmänna intressen på något ej hanterbart sätt. Allmänna ägare som ett landsting måste, oberoende av vad de ansvariga för det tycker, anses behöva verka för olika andra allmänna värden. Det lär ju vara fallet vad gäller annat än kulturarvsvärden. Även om inte de som förvaltar egendomen delar uppfattningen eller viljan. Nämnas kan också uppfattningen att de delar av vårt byggda kulturarv som tillhör allmänna ägare ägs av oss alla. Det är inte något som rättighetsmässigt kan jämföras med privategendom för landstingsföreträdarna. Under de senaste fem åren har vi erfarit att det finns ett mycket starkt stöd hos den allmänhet som alltså kan sägas äga byggnaden, för att skydda det som byggnadsminne. En sak som är klar är i alla fall att politiska företrädare och tjänstemän på landstinget inte kan, eller borde, anses vara ägare eller ha jämförbar bestäm-manderätt att vägra en byggnadsminnesförklaring på så sätt som ses rimligt när det gäller en enskild medborgare.

Detta är ett stort problem inte bara här utan på många håll, där riksantikvarieämbetet nu kan göra en avgörande nytta. Föreningen har skickat en enkät till Sveriges samtliga läns museer och frågat hur vanligt det är att kommuner, landsting och statliga ägare river byggnader av identifierad byggnadsminnesklass. Ett par län hade klarat sig. Medan andra hade exempel på alla. Att kommuner gör det är tillräckligt illa. Men att landsting och statliga ägare vägrar att godta byggnadsminnesförklaring är upprörande. Det är en naturlig tanke att det är ett för stort ingrepp från det allmännas sida mot en vanlig enskild fastighetsägare, att utan dennes medgivande införa skyddsbestämmelser. Men att likställa det med och visa samma återhållsamhet mot resursstarka landsting och statliga ägare som ska verka för allmänna syften är helt befängt. Riksantikvarieämbetet behöver utveckla praxis genom att klargöra att offentliga ägare av vårt byggda kulturarv måste förväntas och avkrävas att ta sitt ansvar för detta i en högre grad än enskilda privatpersoner. Det skulle också vara i enlighet med de krav som ställs i både lagstiftning och internationella sammanhang som Helsingforsdeklarationen om kulturmiljövårdens politiska dimension i Europa:

Skyddet och utnyttjandet av kulturarvet är en fråga för hela samhället, vars åtagande genom offentlig och privat sektor är avgörande för kulturarvets framtid. [...] Att utgå från partnerskap och privata initiativ får dock inte innebära att de offentliga myndigheterna abdikerar från sitt ansvar att skydda kulturarvet.

Som en viktig del i det borde vara att allmänna ägare inte ska kunna vägra när länsstyrelsen säger att en byggnad behöver skyddas som byggnadsminne. Särskilt inte utan att det sker en

formell avvägning/prövning mot eventuella åberopade motstridande intressen, så att det inte bara räcker att de säger sig inte vilja bevara byggnaden. Det är inte något föreningen är ensam om att anse då vi talat med verksamma inom kulturmiljövården över landet. Tålmodet med ansvarslösa landsting och statliga ägare är slut. Att samma uppfattade rätt för en privatperson att motsätta sig byggnadsminnesförklaring skulle finnas för landsting och statliga ägare är orimligt. Och en viktig del i det måste vara att allmänna ägare inte i samma utsträckning ska kunna frånsäga sig ansvaret att godta byggnadsminnesförklaring när länsstyrelsen säger att en byggnad behöver skyddas för framtiden.

- Per definition kommer också den politiska ledning som är ansvarig att variera. Att det idag inte finns "något intresse" som länsstyrelsen skriver, behöver ju inte vara fallet i framtiden. Kanske inte ens en mycket nära framtid då den politiska majoriteten kan ändras bara om ett par månader. Som framgår av uttalanden som t.ex. detta för några veckor sedan:

C står fast vid beslut att inte riva lasarettet

Den 29 april 2015 fattade byggnadsnämnden i Umeå med röstsiffrorna 6-5 att ge landstinget rivningslov för det gamla lasarettet. Innan beslutet i byggnadsnämnden hade frågan processats i landstinget under nästan 2 år. Efter beslutet följde ett antal överklagningar där samtliga rättsinstanser avslög begäran om att upphäva rivningsbeslut.

Centerpartiet i landstinget och kommunen tog tidigt ställning för att behålla gamla lasarettet.

Motivet var

– att byggnaderna hade ett dokumenterat historiskt, kulturhistoriska och konstnärligt värde och tillhörde det fåtal

Centerpartiet i landstinget och kommunen tog tidigt ställning för att behålla gamla lasarettet.

kvarvarande byggnader som kan spegla utvecklingen av hälso- och sjukvården i Västerbotten.

– att landstingets egna fastighetsutredningar visade att det fanns ett flertal alternativ och lämpliga platser inom sjukhusområdet, där en psykiatribyggnad skulle

kunna placeras.

– att det fanns ett behov av undervisnings- och administrationslokaler som inte tillgodoses och inte blev bättre om det gamla lasarettet revs.

Vad tycker du?

Svara på en debattartikel eller skriv en egen Vi tar emot texter som är 1400 eller 2500 tecken.

Sammanfattningsvis menade Centerpartiet att det fanns plats för både gamla lasarettet och en ny psykiatribyggnad inom sjukhusområdet i Umeå.

Ett antal skribenter har återigen beklagat rivningsbeslutet, centerpartiet i kommunen och landstinget vill bara påminna om vårt ställningstagande och har inte ändrat uppfattning i frågan.

Ewa-May Karlsson (C)
Gruppledare landstinget
Mattias Larsson (C)
Gruppledare Umeå kommun

Det har ju funnits ett stöd för bevarande förut. Och kan bli så igen. Att avstå från att byggnadsminnesförklara av så kortsiktiga skäl som att en tillfällig politisk majoritet inte vill ta sitt ansvar för omistliga delar av vårt gemensamma kulturarv vore en bedömning som helt saknar lagstöd. Det är inte så varken KMLs paragrafer om byggnadsminnen eller övrig lagstiftning är avsedd att fungera. Och det kan inte tillåtas gå till på det sättet. Det kan påminnas om, vilket framgår av föreningens ansökan till länsstyrelsen, att det tidigare har funnits en majoritet för att skydda byggnaden. Men att detta inte gjordes eftersom det bedömdes överflödigt då landstinget inte skulle riva byggnaden utan ingick ett avtal om att alla förändringar av miljön skulle förankras hos Västerbottens länsmuseum. Det har alltså sedan länge upplysts om samhällets önskan att byggnaden skyddas. Att nu också göra det är inte något plötsligt utan en följdriktig konsekvens av de senaste årtiondenas tydliga agerande från kulturmiljövårdens sida.

Och alldeles oberoende av ägarförhållandenas karaktär och tidsramarna för deras omväxlande bedömningar, så är det likväl så att byggnadsmiljöns värde är så stor att den som ovan påvisats, bör skyddas oavsett vad landstinget har för synpunkt.

Som riksantikvarieämbetets tidigare verksjurist Thomas Adlercreutz skriver i sin grundliga och av myndigheten ofta åberopade lagkommentar *Kulturegendomsrätt, med en kommentar till kulturminneslagen*;

Så som reglerna är skrivna får man närmast stöd för uppfattningen att de enskilda intressena – som ibland representerad av t.ex. en fastighetsägande kommun eller kommunalt bolag/stiftelse – inte bör ges någon framträdande roll i urvalsbedömningen. Däremot finns det ju i 3 kap. 3 § uttrycklig bestämmelse om att sådana intressen har en stark ställning vid utformningen av skyddsbestämmelserna. Skyddsbestämmelserna kan alltså vara uttryck för kompromisser mellan intresset att bevara så mycket som möjligt i ett visst tidsskedes uttrycksform och ägares eller nyttjares intressen av att kunna bo bekvämt eller driva en rationell verksamhet med tekniska installationer, vissa ombyggnadsmöjligheter m.m.” (s 129)

Och det är detta som behöver ske. Det finns ingen som helst grund för att byggnaden inte skulle kunna användas rationellt så som skett fram tills i år. Men den behöver bevaras. Detta regleras redan av 3 kap. 3§ KML som säger att skyddsbestämmelserna ”skall så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare”. Och att ”ägaren får inte åläggas mera omfattande skyldigheter än vad som är oundgängligen nödvändigt för att bibehålla byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Hänsyn skall tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål.” Det är fullt tillräckliga grunder för att utforma skyddsbestämmelser för Länslasarettet som även landstinget kan godta. För att landstinget inte vill kan inte vara skäl för att avstå byggnadsminnesförklaring. Det är detta; skyddsbestämmelsernas omfattning, som utgör intresseavvägningen. Inte att abdikera inför sitt ansvar att byggnadsminnesförklara en byggnad som behöver bevaras för framtiden. Det finns helt enkelt ingen som helst grund för att hävda att denna omistliga miljö inte ska byggnadsminnesförklaras för att landstingsledningen inte vill detta. Och ifall det tillåts skulle det ytterligare förvärra situationen.

Miljömålsrådets årliga uppdatering anger om Västerbotten att ”Länet har få skyddade byggnader jämfört med övriga län i riket. Uppskattningsvis behövs det mellan 30 och 70 nya byggnadsminnen för att ge en representativ bild av länets byggnadsbestånd.” I Västerbotten har länsstyrelsens förhoppning att kommande generationers rätt till alla delar av sitt kulturarv, ska kunna uppnås genom frivillighet tillåtits vara allenarådande. Länet har följaktligen färre byggnadsminnen och bristande representativitet där viktiga inslag helt saknas. Miljöer som av allt att döma kommer att saknas från det framtida byggnadsbeståndet då det redan nu kan vara för sent att hitta något exemplar då de redan är borta eller irreparabelt förvanskade. Länsstyrelsen har själv medgett detta och förklarat att man t.ex. vill verka för kvinnohistoriska miljöer genom att rikta KMV-medlen mot detta då det som finns inte håller skyddsklass. Den brist på mångfald och täckning som finns i byggnadsminnesurvalet har länsstyrelsen bemött med att vissa byggnadstyper skulle vara överrepresenterade. Men som Agneta Thornberg Knutssons förklarar i sin avhandling ”Byggnadsminnen – principer och praktik”, så innebär inte fler skyddade exemplar av något att man kan se det som överrepresenterat. Det är inte troligt att någon byggnadstyp så få som de ändå är kan anses överrepresenterad, utan bara mer rikligt representerat. Särskilt inte när de är för få i ett län.

Problemet i Västerbotten är inte att för många bostadshus från 1800-talets slut skyddats, utan att vissa kategorier saknas. Det är det som är det allvarliga problemet. Att kvinnliga kulturarvmiljöer, funktionalismen, osv, tillåts utplånas är den oförsvarliga försumlighet som framtida generationer inte kommer att förlåta vår tid för. Och inte heller borde de göra det för vårt sätt att handskas med vårt gemensamma kulturarv är inte hållbart. Det är en skam. Och det är helt

oacceptabelt när det, som med Länslasarettet, finns något som innebär en lösning på en stor del av problemet men inte byggnadsminnesförklaras. Trots att förlusten av detta uppenbart gör det omöjligt att uppnå samhällets mål för denna del av Sverige. Ska vi ha en "mångfald av kulturmiljöer", och att alla ska ha "tillgång till sitt kulturarv", även kvinnor, så måste bara av den anledningen Länslasarettet skyddas.

Det är i detta fall viktigt att faktiskt påminna om våra internationella åtaganden. Som Sverige varit med att ta fram eller skrivit under angående vår tids ansvar att bevara värdefulla kulturhistoriska tillgångar till framtiden. Riksantikvarieämbetet har förklarat att de fungerar "mer som etiska rättesnören och i mindre utsträckning som vägledning i praktiska värderings- och urvalssituationer." Det är också mycket sällan som enskilda objekt och deras hantering har en direkt betydelse för att sätta fokus på vad som faktiskt krävs. Men det finns konkreta tillfällen där inget tvivel föreligger om vilket ansvar svenska myndigheter, precis som motsvarande i övriga medlemsstater, har att agera på ett visst sätt. Dvs. vilka förhållningsregler som ska gälla för hur kulturmiljöarbetet ska bedrivas. Ett grundläggande åtagande som Sverige ratificerade 1990 är som bekant Konventionen till skydd för Europas arkitektur, även känd som Granada konventionen. Den definierar arkitektoniskt kulturarv i tre kategorier där den första *monument* inbegriper:

alla byggnader och konstruktioner av påtagligt historiskt, arkeologiskt, konstnärligt, vetenskapligt, socialt eller teknologiskt intresse.

Länslasarettet har betecknats som Västerbottens främsta kvinnohistoriska miljö, uppförts av tre framstående arkitekter i en bitvis unik och genomgående hög arkitektonisk kvalitet, identifierats som omistlig för Västerbotten då ett utplånande skulle innebära att i synnerhet redan förbisedda grupper berövas rätten till sitt kulturarv och för att förståelsen av länets utveckling försvåras, av nu också länsstyrelsen tydligt förklarats ha "*synnerligen höga kulturhistoriska värden*". Och att inget i länet av:

... skyddade miljöer uppvisar sådana påtagliga uttryck för den samlade arkitektur-, social- och medicinhistoriska utvecklingen under 1900-talet som Länslasarettet gör. Länslasarettets särskilda funktion och betydelse för staden och länet, gör det svårt att jämföra med andra oskyddade vårdanläggningar i länet (och i landet) som uppkommit och utvecklats under samma period.

Länslasarettet är tveklöst en av de särskilt värdefulla byggnader som Granada konventionen avser med påtagligt intresse i historiskt, konstnärligt och socialt avseende, och vars hantering regleras av konventionens bindande föreskrifter. Som ska inte bara identifieras, utan också skyddas. Att bara skydda de delar av det arkitektoniska kulturarvet som ägarna är villiga att skydda, och som det inte finns något hot emot, är inte förenligt med de principer som konventionen stipulerar. Inte heller här ges något stöd för att de byggnadsmiljöer som är så värdefulla att de, som Länslasarettet utgör en del av arkitektur, bör bevaras, endast ska skyddas om inga motstridande viljor finns. Tvärtom. I konventionens andra artikel om att identifiera vad som ska skyddas föreskrivs att:

För syftet att identifiera de monument, grupper av byggnader och platser som ska skyddas (to be protected), åtar sig varje medlemsstat att upprätthålla inventeringar och att i händelse av hot mot berörda egendomar, att förbereda lämplig dokumentation vid snarast möjliga tillfälle.

Detta första steg har nu skett. Västerbottens länsmuseum har i sin kulturhistoriska utredning, utförd enligt riksantikvarieämbetets riktlinjer, förklarat att byggnadskomplexet delvis är av klar byggnadsminnesklass och "omistlig". Länsstyrelsen har nu också stärkt detta med att klart ange att byggnaden både vad gäller kulturhistoriskt värde och hotbild mot fåtalet kvarvarande exemplar uppfyller kriterierna och borde bli byggnadsminne. Det enda som återstår är alltså att Läns- lasarettet faktiskt skyddas. Så som Sverige åtagit sig att göra i en sådan här situation. I "Helsingforsdeklarationen om kulturmiljövårdens politiska dimension i Europa", sägs också uttryckligt att:

De relevanta statliga myndigheterna är skyldiga att tillämpa de metoder för vetenskaplig identifiering och lagligt skydd av kulturarvet vilka specificeras i Granada- och Vallettakonventionerna.

Här citerat efter Bengt OH Johansson, f.d. chef för Riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning. Med "de relevanta statliga myndigheterna" avses utöver landets 21 länsstyrelser, naturligtvis riksantikvarieämbetet.

För att uttrycka det i klartext så finns det åtaganden för Sverige som måste respekteras. Då kan inte en byggnadsmiljö som vårt omistliga Länslasarett tillåtas att utplånas. Att detta, som utgör själva sinnebilderna för ett levande kulturarv, bevaras och att framtida generationer får tillgång till det måste väga tyngre än landstingets rätt att utplåna miljön. Särskilt när det är en allmänt ägd byggnad. Och alldeles särskilt som det är en byggnad som det inte finns någon anledning att riva. Och där bevarandet ligger i linje med och möjliggör att i detta fall landstinget kan leva upp till sitt ansvar och antagna mål endast genom att bevara den. Och då det faktiskt lagstridiga beteende som landstinget har ägnat sig åt för att möjliggöra utplånandet av denna miljö är något som borde markeras emot, inte premieras. Men länsstyrelsen är som vanligt mycket försiktig i såväl sina kommentarer som sina (uteblivna) åtgärder.

Länsstyrelsen beklagar givetvis att det saknas intresse och förutsättningar för ett bevarande av Länslasarettets bebyggelsemiljö, men ser det inte som rimligt att skydda anläggningen som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen mot ägarens vilja. Ett sådant förfarande är mycket ovanligt och dessutom olämpligt.

Föreningen kan inte se att det finns något som helst stöd för detta att det skulle vara olämpligt. Tvärtom skulle det vara olämpligt att *inte* göra det. Som riksantikvarieämbetet framhållit finns en "handlingsplikt" för länsstyrelsen. Att inte byggnadsminnesförklara under omständigheterna är vad som är det olämpliga. Även om det lämpligaste är att byggnadsminnesförklara i samförstånd, så kan inte det dras i förlängning till att betyda att det innebär att det vore *olämpligt* att skydda byggnaders värden utan samförstånd. Något sådant generellt samband, vilket länsstyrelsen gång på gång under årtionden av byggnadsminnesförslag ständigt framfört för föreningen, finns inte. Då skulle också det flertal byggnadsminnesförklaringar som i olika län skett i strid med ägares vilja vara olämpliga. Så är inte fallet. Kanske kan byggnadsminnesförklaringen

i majoriteten av behövliga fall genomföras i samförstånd. Något som är lämpligt på alla sätt. Ibland krävs dock att det sker mot ägarens vilja ifall förlusten av att miljön inte skyddas blir för stor och omöjlig att kompensera på annat håll. Då är även detta lämpligt sett till de kulturmiljö-vårdande myndigheternas uppdrag och de mål för samhället som finns. Föreningen kan inte se något skäl att acceptera ens att länsstyrelsen framställer landstingets ovilja som ett hinder för dem att agera.

Som Adlercreutz skriver i sin lagkommentar, så är innebörden av KMLs ordval "får" (byggnadsminnesförklaras) snarare att det "bör" eller "skall". Och:

Måste inte länsstyrelsen bifalla alla ansökningar rörande byggnader som enligt länsstyrelsens bedömning är synnerligen märkliga på grund av deras kulturhistoriska värde? Stöd för en sådan bedömning kan ju redan föreligga i form av någon kulturhistorisk byggnadsinventering. Det ligger en begränsning i att länsstyrelsen också måste finna medel för att betala eventuell ersättning eller en lösensumma, men frågan torde ändå inte sakna intresse. Rättspraxis har inte anvisat någon lösning.(s 126)

När det gäller byggnadsminnesförklaring så borde det enda olämpliga vara ifall byggnaden inte har ett sådant värde att det borde utgöra ett byggnadsminne. Det är ett *olämpligt* förfarande. Att (behöva) byggnadsminnesförklara mot en ägares vilja är både olyckligt och inte önskvärt, men vid vissa tillfällen ändå nödvändigt, och då inte olämpligt. För länsstyrelsen att se något som bör eftersträvas att undvikas som per definition olämpligt, och därmed rent av som något som inte ska tillåtas ske, är felaktigt. Som motiv för detta har tidigare uttryckligt hänvisats till att riksantikvarieämbetet vägledning i praktiken skulle förhindra byggnadsminnesförklaring utan samförstånd. Inte ett ord nämns nu om detta. Vägledningens formuleringar som inte kan anses uttrycka ett starkare stöd för detta än för motsatsen att också vara beredd att byggnadsminnesförklara mot ägarens vilja, synes fullständigt ha övertolkats av länsstyrelsen så till den grad att riksantikvarieämbetet behöver förtydliga texten. Klart är att detta överhuvudtaget inte kan betecknas eller tillmätas betydelsen av riktlinjer. Eller som länsstyrelsen gång på gång framställt det som, några slags bindande regler som länsstyrelsen skulle vara förhindrad att bryta mot. Länsstyrelsen anger nu senast samförstånd som ett "kriterium". Det tredje kriteriet, efter kulturhistoriskt värde och skyddsbehov.

Dessutom bör det finnas goda förvaltningsförutsättningar för den aktuella miljön. Om något av dessa kriterier inte uppfylls, är det mycket svårt att motivera ett beslut om byggnadsminnesförklaring.

Att det blir "svårt" för länsstyrelsen att byggnadsminnesförklara håller inte som argument. Inte någonstans i riksantikvarieämbetets vägledningar kan man läsa att samförstånd skulle vara ett "kriterium". Detta synes vara något som länsstyrelsen själv har fått för sig. Att betrakta samförstånd som ett uttryckligt kriterium skulle innebära att myndigheten utvecklat en praxis som strider mot KML. Och det är ju den grundläggande lagen som myndighetsutövningen ska utgå från, inte egna uppfattningar. Ska länsstyrelsen endast byggnadsminnesförklara det som är lätt får vi inte den mångfald av kulturmiljöer som KML syftar till, inte heller blir det de särskilt värdefulla byggnader som avsetts att skyddas som byggnadsminnen, eller som Sverige åtagit sig att

skydda i sina internationella åtaganden, som blir de som skyddas för eftervärlden. Det blir i stor utsträckning ett rätt slumpartat och bristfälligt urval. Vem som helst inser att det ska till en helt osannolik tur för att just de byggnadsmiljöer som är de viktiga att bevara till kommande generationer skulle ägas av just de som är villiga att skydda dessa genom byggnadsminnesförklaring. Det var ju av den anledningen som kravet på samförstånd togs bort redan 1960. Det är inte något myndigheten själv kan försöka återinföra. Och inte heller ägs Länslasarett av någon annan än landstingen, som kan täcka upp för dessa nu när de inte anser att de behöver ta sitt ansvar för att bevara denna miljötyp. Länsstyrelsens motiv för valet att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet är inte bara just ett val, utan ett felaktigt val.

Något mandat att tolka skyldigheten att bevara en uppsättning kulturhistoriska miljöer som att det endast skulle vara de som kan skyddas i "samförstånd" med den rådande ägaren har varken länsstyrelsen eller riksantikvarieämbetet. Varken KMLs paragraf om att den "syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer", eller de konventioner Sverige ratificerat, har någon brasklapp om att det bara ska ske i samförstånd. Det ska bara ske, om inte frivilligt så vid behov med kompensation. Men det ska ske.

Att byggnadsminnesförklara i samförstånd är en god målsättning. Det är allt. Ibland är det sett till uppgiften faktiskt omöjligt att tillmäta denna en avgörande betydelse om det förhindrar själva syftet med uppgiften. Då får de kulturmiljövårdande myndigheterna släppa samförståndstanken för att kunna sköta sitt uppdrag, att verka för att omistliga delar av kulturarvet bevaras till kommande generationer. Att som länsstyrelsen gjort hänvisa till att något bör eftersträvas att undvikas, som i praktiken ett hinder för att fullgöra sitt uppdrag att värna länets kulturmiljövärden, kan vi inte acceptera som en godtagbar inställning till länsstyrelsens uppdrag.

Detta samförståndsargument som ständigt har hänvisats till som ett hinder mot skydd saknar stöd. Riksantikvarieämbetet borde en gång för alla göra detta klart för länsstyrelserna. För att denna begränsning inte finns, och inte kan hänvisas till, tycks inte ha nått ut till länsstyrelsen i Västerbotten. Som riksantikvarieämbetet förklarat i ett annat fall där myndigheten inte delat, utan även motsatt sig, en länsstyrelses beslut att inte byggnadsminnesförklara:

I 3 kap. 1§ KML står det att länsstyrelsen får byggnadsminnesförklara en byggnad som uppfyller vissa förutsättningar. Av ordalydelsen kan man få intrycket att länsstyrelsen bara behöver byggnadsminnesförklara en byggnad när man anser att det är enkelt eller lämpligt. Men KML får anses medföra en viss handlingsplikt för länsstyrelserna som följer av deras uppgift att i enlighet med 3 § förordningen (2007:825) med länsstyrelseinstruktion främja kulturmiljön. [...] Länsstyrelsen är ju den myndighet som har ansvar för kulturmiljöarbetet i länet och detta måste anses innefatta att på väckt fråga genom byggnadsminnesförklaring skydda en byggnad som ur kulturmiljöhänseende är av byggnadsminnesklass.

(2015-08-31 - i överklagandet av mål nr. 7079-15 Förvaltningsrätten Göteborg)

Av detta tydliga yttrande framgår att riksantikvarieämbetet, föga förvånande delar den tolkning av lagen som dess tidigare verksjurist förmedlat. Och att inte länsstyrelsernas självvalda begränsningar för arbetet med att uppnå fler byggnadsminnen kan tillåtas fortsätta som det gjort. Utan

att det krävs ett mer aktivt agerande för att uppfylla uppdraget. Och inte bara att som länsstyrelsen i Västerbotten ursäkta den pågående utarmningen av vårt kulturarv med att det är "svårt" att göra något annat. Denna passivitet från kulturmiljövårdens sida, som aldrig skulle uppvisas av naturvården kan inte tillåtas pågå längre. Snart är det försent så att vissa av de miljöer vi har en skyldighet att bevara för framtiden inte kommer att finnas kvar. Och här har riksantikvarieämbetet ett ansvar att agera.

Det finns ingen som helst grund för riksantikvarieämbetet att hävda att anledning saknas för att ompröva länsstyrelsens beslut om att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet. Det är i själva verket en skyldighet. I detta fall är det hela det kulturmiljövårdande systemets trovärdighet som står på spel. Ska en allmän ägare kunna agera hur som helst för att riva en identifierat "omistlig" kulturmiljö, som länsstyrelsen fastslår borde vara byggnadsminne, utan att riksantikvarieämbetet väljer att agera, så finns det ingen anledning att delta i denna charad om att vårt kulturarv värnas i Sverige.

Föreningen har inte kunnat klarlägga ifall det är länsstyrelsen eller landshövdingen som bestämt att Länslasarettet inte ska byggnadsminnesförklaras. Ifall det även här skulle vara den politiska ledningen och inte de sakkunniga som förhindrat länsstyrelsen att förverkliga sitt uppdrag att nödvändiga delar av länets kulturmiljöer bevaras till kommande generationer, så är det än viktigare att riksantikvarieämbetet överklagar. Partipolitisk hänsyn kan inte väga tyngre än framtidens rätt till sitt kulturarv. Föreningen förväntar sig att riksantikvarieämbetet gör vad länsstyrelsen inte fick göra.

Denna under ett par dagar hastigt hopskrivna hemställan skickar vi nu riksantikvarieämbetet så att ni så fort som möjligt kan överklaga länsstyrelsens beslut att inte byggnadsminnesförklara Länslasarettet i Umeå. Föreningen är naturligtvis beredd att skyndsamt komplettera med den ytterligare information som riksantikvarieämbetet kan önska. Huvudsaken är att ni överklagar länsstyrelsens beslut innan besvärstiden går ut.

Vad som bör kommas ihåg är att landstinget själva har avsiktligt orsakat denna situation, genom att förhindra att kulturmiljövårderna som varit tillräckliga för att enligt gällande lagstiftning och praxis stoppa planerna ingick i beslutsunderlaget. Vår förening och andra har genomgående under de senaste fem åren betonat för landstinget att de behöver fortsätta planeringen för de andra placeringsalternativen för att detta inte kan genomföras. Men de har motiverat rivningsplanerna med att det inte är deras uppgift att ta kulturhistorisk hänsyn för att de är ett landsting. Även partier emot planerna har varnat för att de kan "råka på patrull" så att dessa stoppas. Att det nu blivit ofrånkomligt för riksantikvarieämbetet att överklaga är helt landstingets egen förtjänst. Det är de själva som råar för att det är nödvändigt.

Den principiellt viktiga frågan, som vi vet att många inom kulturmiljövården ställer sig i landet, är om allmänna ägare ska anses ha samma rätt att motsätta sig byggnadsminnesförklaring som privata ägare. Eller om allmänna ägare ska anses ha en större skyldighet att verka för allmänna värden genom byggnadsminnesförklaring.

En annan principiell grund för överklagan är för att klargöra att länsstyrelsen i Västerbotten, av allt att döma, har fel i sin uppfattning att en fastighetsägares ovilja betyder att myndigheten inte ska byggnadsminnesförklara. Med följd att betydande delar av vårt kulturarv inte kommer att bevaras till framtiden för att dagens ägare inte vill det.

Men det är förstås inte bara av principiella skäl som beslutet att inte byggnadsminnesförklara behöver överklagas. En förstörelse av denna kulturmiljö skulle orsaka länet så stor skada att miljö kvalitetsmål, kulturpolitiska mål, lagstiftningens krav på att alla typer av miljöer ska sparas till framtida generationer, osv, inte kan nås. Detta är den främsta av Västerbottens få kvinnliga kulturarvsmiljöer. Den främsta sjukvårdshistoriska miljön. Och en byggnad som haft en ofattbar betydelse för staden då den utöver allt annat lagt grunden för utvecklingen mot det intilliggande universitetet. Inte att förglömma byggnadens höga och unika konstnärliga kvalitet, m.m. Det åligger såväl länsstyrelsen som riksantikvarieämbetet att som "relevanta statliga myndigheter" skydda Länslasarettet till framtiden. Om riksantikvarieämbetet ser på och låter denna miljö förstöras så borde det bli tydligt att Sverige som nation inte lever upp till sina förpliktelser. Särskilt som också alla krav på integrerat bevarande tillåts att ignoreras. Även åtaganden mot omvärlden att skydda de särskilt värdefulla miljöerna till allas vår gemensamma framtid är en viktig principiell grund för att överklaga länsstyrelsens beslut att inte byggnadsminnesförklara. Att en vägrad byggnadsminnesförklaring prövats mot dessa skyldigheter har aldrig skett. Alldeles oberoende av miljöns värde är det alltså viktigt att riksantikvarieämbetet genom att överklaga beslutet också får fram en rättspraxis om vilka skyldigheter och begränsningar som finns angående de internationella åtagandenas inverkan i de fall där hanteringen bryter mot dess klart angivna föreskrifter.

Att riksantikvarieämbetet överklagar innebär alltså såväl att ett par principiellt viktiga frågor kan klargöras för länsstyrelserna, såväl som rättspraxis nationellt. Och att den största skadan på Västerbottens byggda kulturarv sedan 60-talets centrumomvandlingar med största säkerhet förhindras. Det talas om att de exploatörer som vill riva bebyggelse med mer eller mindre tydligt identifierad byggnadsminnesklass nu flyttar fram positionerna. För om man kan riva en helt omistlig byggnad som Länslasarettet så finns det inget som inte kan rivas. På ett rent mänskligt plan så kan man förstå att länsstyrelsen valde att inte byggnadsminnesförklara med tanke på de starka politiska tryck de hade emot sig. Men nu när de abdikerat från sitt uppdrag så är det upp till riksantikvarieämbetet att ta ansvar.

Föreningen Byggnadskultur i Umeå

Göran Öberg
Ordförande
070 - 351 52 59

Flygfoto över sjukhusområdet syd-öst om Universitetsområdet. Det enda som förändrats är att vägen i förgrunden rätats ut och försetts med busshållplatser. Precis som med de kartor som uppvisats så framgår tydligt hur obefogat det är att byggnaden skulle behöva uppföras just precis på Länslasarettets plats. (Inringad) Att landstinget fått en sådan uppfattning beror uteslutande på en bristfällig planering, som inte tagit den hänsyn till kulturmiljöns värde som lagen kräver för att säkerställa bevarandet av denna tillgång för samhället. Planerad nybyggnad kan uppenbart flyttas. Det faktum att det finns placeringalternativ är i sig tillräckligt för att landstinget borde inse sitt ansvar för en omistlig del av länets kulturarv, som förövrigt inte tar mer plats än 80 x 80 meter.

Inget på detta foto skulle finnas utan Länslasarettet, som la grunden för Umeå universitet. Endast skog, åkrar och glest liggande gårdar. Att bevara åtminstone den byggnad som gett upphov till denna oerhörda utveckling borde inte ens behöva argumenteras för. Det är en av de omistliga karaktärsbyggnader som bara inte kan tillåtas försvinna. Erfarenheten från andra fall ger inget tvivel. Ett utplånande av Länslasarettet skulle lämna ett stort sår som per definition aldrig kan läkas. Utan bara förvärras för varje generation som berövas sin rätt till den. Denna socialt ohållbara utveckling är såväl länsstyrelsen som riksantikvarieämbetet skyldiga att förhindra.

Ska vi få behålla äldre byggnadsverk i framtidens städer så är det ett måste att myndigheterna faktiskt ser till att deras värden respekteras. Och att alla tar sitt ansvar. Annars är vi tillbaka på 60-talets passivitet. Och då blir framtidens dom hård.

